

Menekülő önazonosság-tudat a Vajdaságban

A Vajdaságban élő magyarság jövőképét és önazonosság-tudatát befolyásoló demográfiai tényezők 1918 és 2001 között

Minden romlás kezdete abban az iskolai nevelésben és oktatásban van, amely — miután 1918 után elűzték vagy kitoloncolták a magyar polgári rétegeket a Délvidékről és a nagybirtokokon élő bérlők ezreit fosztották meg megélhetésüktől és tették nincstelen városi proletárrá — évtizedeken keresztül a magyarok nemzedékeivel hiteti el több-kevesebb sikerrel azt, hogy a magyarok a Délvidéken jövevények, és a szerbek képezik Vajdaság egyetlen és igazi őshonos népességét. Olyan meghatározó tényező ez, amely, ha évtizedeken keresztül így tanítják és így sulykolják az emberi fejekbe (márpedig nemcsak a monarcho-fasiszta Jugoszláviában, de a szocialista és mai Szerbiában is így tanítják az iskolában), ami végül elhomályosítja a magyar önazonosság-tudatot és önismeretet, az egész nemzetiség magatartását és viselkedését bátortalanná teszi. Az ilyen tanítást ugyan részben ellensúlyozni képes a családi környezet, de hatását semmiképpen nem szüntetheti meg.

Egy nem demokratikus hagyományokon alapuló országban nincs még külső ráhatási lehetőség sem, amely legalább részben semlegesítené az ilyen hatást. Miért teszi ezt a szerb állami, politikai és közéleti elit? Az, aki jövevénynek tartja magát, itt vagy bárhol, sokkal könnyebben távozik onnan, mint az, aki az ősi föld jogos tulajdonosának érzi magát. Aki jövevény, annak állandóan űzött és menekülő önazonosság-tudata és önismerete van. Ezt a szerbek jól tudják, és a köznevelés céljait tudományos alapon alakítják ebben az értelemben a nemzetiségekkel szemben. Ebben lelhető meg annak az oka, hogy a vajdasági magyar népesség jóval kisebb mértékben vett részt a belső, mint a külső vándormozgalomban. Az ilyen állami kisebbségi politikával szemben ilyen a kisebbség reakciója. Inkább elmenni az országból, mint kizsákmányoltnak és megvetettnak érezni magát.

A demográfiai tényezők színező hatását nem lehet figyelmen kívül hagyni. A szerb közélet magyar önazonosság-tudatot és önismeretet elhomályosító törekvései nem hatnak minden földrajzi környezetben, korcsoportban és szociális rétegben azonos erővel.

A vajdasági magyarok önismeretét behatárolja a népesség nagy arányának a szórvány jellege, a példátlan méretű külső vándormozgalom és az etnikai egyedüllét, amely a németek kiűzése és kiirtása után bekövetkezett.

1. Pognutu glavu sablja ne sece (a lehajtott főt kard megkíméli) — tartja a szerb közmondás. Aki behódol, aki azt mondja, hogy én nem vagyok magyar, hanem mától kezdve szerb vagy jugoszláv — elsősorban faluhelyen —, számíthat arra, hogy a szerbek befogadják. A szerbek egyes egyént befogadnak, de más közösséget és bárkit, aki továbbra is ragaszkodik saját közösségéhez, nem fogadnak be. A csupán néhány tíz vagy néhány száz lelket számláló magyar falusi népesség keveset tehet magyar önazonosság-tudata és önismerete megőrzéséért. Falusi közössége népességének megújítására képtelen. Ezekben a szórványokban elképesztően sok a magyar nemzetiségű agglegény. Lehet, ez lemondás vagy akár tiltakozás a kisebbségi sorssal szemben. Mindenféleképpen azonban a visszavágója egy szociálpatológiai állapot. Az ilyen kis falusi közösségek, a szerb túlsúly következtében, tehetetlenek bármilyen társadalmi társasági életet élni vagy művelődési intézményt működtetni. Sorsuk a biztos beolvadás és kihalás. Jelenleg a beolvadásnak vagy kihalásnak ebben a stádiumában van, és ellene nem tehet úgyszólván semmit a 50 000—60 000-es magyar falusi népesség. Csupán a helyszűke miatt nem soroljuk fel azokat a falusi településeket, ahol már ilyen előrehaladott állapotban van a beolvadás vagy a népesség teljes kihalása. Amikor a régebbi és mostani szerb politikai propaganda a békés együttélést példázza, általában célzatosan ezeket a településeket tartja követendő példának.
2. A közösségi önszerveződéshez szükséges magyar népességi lélekszám alsó határa, határértéke 2000 főben állapítható meg településenként. A születési arányszám csökkenése, az elkerülhetetlen külső és

belső vándormozgalmi veszteség és a vegyes házasságok ezt a számot nagyon szigorítják. Ez a lélekszám sem lesz hosszú életű, ha a külső vándormozgalom és a vegyes házasságok aránya nem mérséklődik. Kizárólag azokra az elszigetelt jellegű falusi településekre fog vonatkozni, amelyekben a magyarok az összes népességnek legalább kétharmados többségét képezik (nagyon kevés az ilyen település).

3. Csak látszólagos és felületes az a benyomás, hogy az 1991-es népszámlálás szerint mégis van 46 olyan település, ahol a magyarság biztonságban van, biztosan megmarad, ápolhatja és megőrizheti magyar önazonosság-tudatát. Az észak-bácskai és Tisza menti településeket kivéve szinte minden más településen (elsősorban a bánási oldalon, de most már Nyugat- és Dél-Bácskában is) a magyarság erősen majorizált szerb népességi többséggel.

4. Míg az előző évtizedekben, a falvak voltak a magyar népesség belső és külső vándormozgalmának a mozgatói, az 1981—1991-es időszakról kezdve már a magyar városi népesség lett az. A jövőben ez hatványozottabban lesz így. A bácskai magyar falusi népesség erősen kötődik a mezőgazdasági, élelmiszeripari és kisipari foglalkozásokhoz, amelyekben jelen van. A jugoszláv gazdasági zuhanásnak, pusztulásnak természetesen nincs nyertese. Mégis a magyar falusi-mezőgazdasági népesség egy részének a Tisza mentén van esélye a túlélésre, s arra, hogy megmaradjon a szülőföldön. A jugoszláv gazdaság, mindenekelőtt az ipar teljes csődje a teljes magyar városi népességet érinti. A magyar városi népesség 60—70%-a elvesztette a munkaviszonyát, munkahelyét a szocialista nagyüzemekben. A munkanélküliség első számú vesztese már több évtizede, de 1981—1991 óta kimondottan a magyar városi népesség. Ennek a következtében a magyar városi népesség egy része a demoralizáltság állapotába került (szürkegazdaság, csempészet), a másik része mindent elkövet azért, hogy elhagyja az országot, kivándoroljon a nyugati országokba vagy Magyarországra. Most már a szerb fiatalok többsége is azt mondja és vallja, hogy el kell mennie az országból, ha érvénysülni akar. Elkeseredésében azt mondja, hogy olyan messzire kell elmenni, ahová még a hír sem jut el a szülőföldről.

5. Különösen tragikus a bánási magyarság sorsa. Kétszer kényszerült és továbbra is folyamatosan kényszerül újabb és újabb vándormozgalomra. A szocialista iparosodás idején először bevándorolt a bácskai és részben bánási ipartelepekre, ahonnan éppen most kényszerül megélhetés híján tovább vándorolni, külföldre. A bánási magyarságnak az a része, amely átkelt a délvidéki magyarságot sokáig elválasztó Tiszán, aránylag jól tartja magát Észak-Bácskában. Az észak-bácskai régió népességét megújította. Itt ugyanis kifejezett volt a magyar népesség depopulációja és jugoszláv vá válása. A bánási magyarság erős magyar önazonosság-tudatának köszönhetően a helyzet sok tekintetben megállapodott.

A Bánásban maradt falusi és városi magyar népesség nagy részének azonosságtudata azonban az állandó üldözöttség és menekülni vágyás tüneteit mutatja. (Mint ahogyan mondtuk, a bácskaiaké kevésbé.) A bánási magyarság nagyobb mértékben vándorol Nyugatra, az észak-bácskai inkább Magyarországra. Természetesen csak árnyalatnyi különbségekről lehet beszélni, amelyek az 1991-ig méretezhető népesedési folyamatok ismeretéből következnek.

Az 1991 és 2001 között lejátszódó népességi folyamatokat a demográfus nem ismeri, de a politológus, szociológus teljesen kifejtheti lényegét. A pontosabb demográfiai leírásra várni kell. A Szerbiában 2001-ben esedékes népszámlást ki kell várni (ha megtartják, akkor novemberben lesz). Nehezen elképzelhető, hogy megtartják 2001-ben. Ismeretlenek az ország határai és az a népesség, amely e területhez tartozik. Közép-Szerbia déli részeiben etnikai belháború van. A népesség innen is elmenekült. Meg kell várni a visszaköltözését.

A VAJDASÁGBAN ÉLŐ MAGYAR NÉPESSÉG PAUPERIZÁLÁSA A VÁROSI ÉS A FALUSI KÖZÖSSÉGEIKBEN 1918 és 2001 KÖZÖTT

Jugoszláviában, Szerbiában, Vajdaságban az etnikai mozgások területén semmi sem történt véletlenül. Folyamatosság volt az 1918 és 2001 közötti időszakban a Vajdaság állami szervezésű kolonizálásában és a szerb nemzetállam létrehozására irányuló törekvésekben. Óriási méretű volt a szerbek a) betelepítése, b) állami előjogokkal történő felruházása a társadalmi és gazdasági élet (a gazdasági vállalkozás és munkavállalás) minden területén, c) ingyenes úton történő vagyonhoz juttatása. Az eredeti tőkehalmozás formáiban és módozataiban a mai napig militáns eszközöket használtak. Kizárólag a nemzetállam célkitűzéseit szem előtt tartva a szerbek kapták a közhivatali, közigazgatási, közintézményi, köztisztviselői munkahelyeket. Ugyanilyen ijesztő azonban legújabban a magán- és versenyszférában működő szerb vállalkozók állítólagos "polgári" magatartása is. Ők a nagyszerb nacionalizmus első számú hangadói és közvélemény-formálói; csak szerb nemzetiségűt foglalkoztatnak. Az állam regresszív-manipulatív gépezete és a 2000. október 5-e után hatalomra került rezsim is rájuk támaszkodik.

A szerb telepítésekkel párhuzamosan történt a magyar kisebbség elszegényítése. Folyamatossá vált a kisebbségben és szórványban élő városi és falusi közösségek intézményeinek megszüntetése. Elsősorban a magyar tannyelvű általános iskolákat vették célba. Csak az utolsó évtizedben több mint 20 magyar tannyelvű általános iskolát zártak be. A többit tevékenységében szegényítették el. A magyar tannyelvű iskolák csak nevükben magyar tannyelvűek. Sok településen az általános iskolákban már a tantárgyak kétharmadát szerbül oktatják.

A bánási falvakban nagyon előrehaladott állapotban van a magyar általános iskolarendszer leépítése és a magyar tannyelvű oktatás leszűkítése. A bánási városokban végső stádiumában van a középiskolai rendszer és a magyar tannyelvű szakoktatás felszámolása. A Bánásban mára megszűnt minden középfokú magyar szakiskola és gimnázium (az egy becskerekit kivéve, de ebben is csak részben folyik magyar tannyelvű oktatás). A magyar tannyelvű középfokú szakiskolákat "lecserelelték" szakmunkásképzőkkel, de most már folyamatban van ezek felszámolása is (egy-egy foglalkozás oktatásával még működnek Csókán és Törökkanizsán, de nem sokáig).

A falusi szórványokban élő bánási magyarok, akik nem taníthatják többé gyermekeiket anyanyelven, vagyis magyar tannyelvű általános iskolában (hanem csak szerb nyelven), kikerülhetetlenül és kérés nélkül az igénytelenség és emberi elesettség áldozatává válnak. Tragédiájuk nemcsak abban van, hogy többé nem lehetnek magyarok, hanem abban, hogy fogalmi szegénységükből és szellemi artikulátlanságukból kifolyólag (ami az anyanyelvhasználat hiányából ered) akarategyengévé válnak. Képtelenek a szerb tannyelven kínált középfokú szakiskolák és gimnáziumok felvételi vizsgakövetelményeinek eleget tenni. Ezáltal számukra becsukódik a társadalmi felemelkedés és szakmai érvényesülés bármilyen nemzeti és emberi lehetősége. Hiába kínálják számukra a szerb tannyelvű iskolát és a beolvadást a szerbségbe. Egy sors vár rájuk: a szakképzetlen vagy betanított, a vándor- vagy idénymunkás hányatott sorsa. Megszűnnek a magyar nemzet és kultúra része lenni, de a szerb kultúrát sem képesek magukévá tenni.

A bánási városokban lévő kisszámú, de a szociális ranglétrán feltörekvő munkásság és ennél is jelentéktelenebb számú értelmiség malomkő súlyú döntés körül örlődik: maradni vagy elmenni. Aki továbbra is magyar tannyelvű középfokú szakiskolába vagy gimnáziumba szeretné írni gyermekét (ez a helyes érzékelés és meglátás a gyermek érdekei és jövője szempontjából), döntést hoz az átköltözésről Észak-Bácskába, bármilyen áldozatok árán is. Ha a helyben működő szerb tannyelvű szakmunkásképzőbe írja a gyermekét, utólag hoz döntést arról, hogy mit is tegyen. Általában kinyilvánítja azt a szándékát, hogy az lenne a legjobb, ha a család Nyugatra költözne. Hiszen a "Nyugaton megbecsülik a munkáskezet". Ez a tehetetlenség öngazolása és mentségkeresés, amely igazolni szeretné azt a hiányt, amely az anyanyelv hozzáférhetetlenségéből ered, ami miatt előállt a családban a sikertelenség hiánya és a tehetetlenség.

Ami most történik a bánági magyarokkal, a szerémségekkel már megtörtént 3-4 évtizeddel korábban. Amióta megszüntették a magyar tannyelvű általános oktatást, azóta a szerémségi magyarokból nem került ki egyetemi végzettségű, de középiskolát végzett szakember is csupán elvétve, egy-kettő. Hiába volt állítólag lehetőségük a szerb tannyelvű középfokú továbbtanuláshoz. Együttvéve és egymásból következően nem volt bátorságuk a felvételi vizsgákhoz a szakiskolákban és gimnáziumokban, de az is igaz, hogy e követelményeknek nem tudtak volna eleget tenni (hiányzott náluk az absztrakt fogalomalkotás és gondolkodás szintje).

A báncai helyzetkép még a bánáginál is tarkább, de egyben időnyerős is (hiszen nagyon sokat lehetne tenni az itt élő magyarság helyzetének eredményes jobbításáért). Különbözik Észak-Bácska magyar népességének elvárása és nemzeti önismerete Dél-Bácskától. Dél-Bácska (a Tisza folyó torkolatánél és a Duna-könyök mentén) falvai kisebbségben és szórványban élő magyar népességének az elvárásai és nemzeti önismerete erősen emlékeztet a bánági állapotokra. Itt is folyamatban van a beolvadás, de úgy, hogy a szerbek nem kapnak ezáltal minőséget, hanem csak szakképzetlen munkaerőt.

Az újvidéki magyar munkásság nagyobbik részének nemzeti önismerete és elvárásai az elmúlt évtizedekben erősen kötődtek a jugoszlávság becsapós ideológiájához. Számra úgy tűnt, hogy csak akkor számíthat középfokú iskolai vagy egyetemi felvételre és az ilyen végzettség megszerzésére, majd utána a társadalmi felemelkedés lehetőségeire, ha ez szerb tannyelven történik. Abban a hitben ringatta magát, hogy a nemzedéki kapcsolatok kihasználhatóbbá válnak a szerb közösség részeként. Az illúzió abban volt, hogy ezáltal le lehet rövidíteni a társadalmi integrációt és az akultúráció "kínjait". Ha szerbül kezdik már az óvodától, akkor az egyetem is sikerülni fog — gondolták. Szinte mindenki egyéni életében csak utólag derült ki, hogy ez egy tragikus ideológiai félreértés és tévedés; tragikus következményekkel járó, illúziókkal terhelt gondolatmenet. Ugyanis az ideológiával terhelt gondolkodás még senkit sem juttatott egyetemi végzettséghez vagy társadalmi érvényesüléshez. Ez nem a megalázkodás és a behódolás függvényeként jelentkezik, hanem az igényesség akarátot megsokszorozó szintjén.

Az újvidéki munkásság az önmagával szembeni meghasonlottság állapotába került. A szakmát hiába tanulta szerbül, hiába kötött vegyes házasságot, hiába kötődött azonos nemzedéki szerb társaihoz. Többé nem érzi magát befogadottnak. Általában keresi a kivándorlás útjait, főleg a tengerentúli országokba. Hatása nem lebecsülendő még így sem a szerbekre, mert hiszen éppen ezért most már számos szerb is Nyugatra készül. Egy olyan nagy — nem is régen csaknem 20 000 lelket számláló magyar városi népesség —, mint amilyen az újvidéki magyarság, az elmúlt évtizedekben nagyon kevés egyetemi vagy főiskolai értelmiségit és szakembert adott a vajdasági magyarságnak éppen az előzőleg körvonalazott téves magatartásból kifolyólag. Az újvidéki egyetemen alig van újvidéki eredetű magyar. A Magyar Tanszék tanárainak, a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat és az Újvidéki Rádió magyar szerkesztősége újságíróinak java része, akárcsak a múltban, most is "vidéki": naponta vagy hetente utazik az újvidéki munkahelyére.

Az újvidéki magyar középfokú szakemberek és értelmiség közös jellemvonása, hogy az öregek kivételével alig fog valaki Újvidéken maradni. A műszakiak és orvosok Nyugatra, a humán szakmájú értelmiségiek és művészek pedig Magyarországra fognak távozni. Vonatkozik ez azokra is, akik mint jugoszlávok asszimilálódtak, mert ők is elkíváncsoznak abból a valóságból, amelyben élnek.

Újvidéken megszűnőben van a magyar tannyelvű oktatás alapfokú és középfokú intézményrendszere. Elképesztő abszurdumnak tekinthető, hogy ez ott történik, ahol még mindig van legalább 10 000 lelket számláló városi magyar közösség. A depopuláció és kivándorlás ellenére is ez a közösség képes lenne arra, hogy még egy-két évtizeden keresztül működtesse a magyar tannyelvű általános és középfokú iskolarendszert. Ami az újvidéki magyarság körében történik, az a vajdasági magyarság legnagyobb sikertelenségének tekinthető, egyben a szerbek legnagyobb sikere, függetlenül attól, hogy az újvidéki magyarság kisebbik részét asszimilálják, a nagyobbik részét pedig kivándorlásra kényszerítik.

A nyugat-bácskai magyarság (Zombor és környéke) rendkívüli módon ragaszkodik a megmaradáshoz. Úgy tűnik, az országhatárhoz és a magyar anyanyelvi közösséghez való közelsége a megmaradás elkötelezettségét erősíti. Csakhogy éppen Nyugat-Bácskában elképesztő az újonnan betelepített szerbek koncentrációja. Valósággal elárasztottak minden települést. Olcsó pénzért jutnak földhöz és házhoz. Már több nyugat-bácskai településben az 1990 után betelepítettek adják a népesség 25-35%-át. Az elmúlt évtizedben folyamatos volt a szerb állam részéről a szervezett betelepítés. A szerb állam megtalálta a betelepítésnek azt a módját, mintha polgári önkéntesektől történe. Polgári formába bújtatja az állami szervezethez hasonló folyamatot. Ha nem fog megváltozni a szerb állam kisebbségvédelmi politikája, a nyugat-bácskai magyarság nagy bajba fog kerülni: megélhetés nélkül marad. A nyugat-bácskai magyarság akarata ellenére képtelen lesz a mostani helyzethez tartósan alkalmazkodni.

Nyugat-Bácskában a magyar intézmények: elsősorban a magyar tannyelvű általános és középfokú iskolarendszer megszűnésben van.

Észak-Bácskában nagy nehézségek közepette továbbra is működnek a magyar nyelvű intézmények, mindenképp a magyar tannyelvű általános és középfokú szakiskolák és gimnáziumok. Ugyanakkor azonnal meg kell állapítani, hogy az oktatás szintje sok kívánnivalót hagy maga után minden szinten. Észak-Bácskában a magyarság, igaz, sokszor eltorzult formában, de még mindig képes magyar közösségi és társasági életet élni mind faluhelyen, mind Szabadkán és Topolyán. Bizalmas adatok szerint azonban Szabadka község területén most már nem 12 000 újonnan betelepített szerb van, hanem 15 000. Ehhez a számhoz hozzá kell adni még a több ezer Kosovóból elmenekült, de államilag éppen Észak-Bácska területére irányított kóborló cigányt is. Ennek ellenére Észak-Bácskában a magyarság ez ideig életerősnek bizonyult.

A magyar lakta falvak népe szegénységben él, de még mindig megtalálja a megélhetés lehetőségeit és az ittmaradás értelmét.

Szabadka és Topolya magyar népessége kezd kigyógyulni a jugoszláv vírus okozta járványból. A nagyméretű szerb betelepítésből kifolyólag azonban e városok magyar népessége is csak akkor számíthat biztos jövőre, ha gyökeres változások következnek be a szerbiai kisebbségvédelmi politikában.

Kelet-Bácska területén (vagyis a Tisza mentén) a magyarság azonosságtudata egységes. Magyar önismerete erősen kifejezett mind a falvakban, mind a városokban (Kanizsa, Zenta, Ada, Becse, Temerin). Az elmúlt évtizedek sem okoztak benne komolyabb torzulást. A szerb állam (Becsét kivéve, de, sajnos, ez is eléggé fog bizonyulni Temerin bekebelezéséhez) minden bizonnyal megfontoltan tartózkodott a túlzott szerb betelepítésektől Kelet-Bácskában. Úgy tűnik, ezáltal el akarta kerülni, hogy még nagyobb nemzetközi bonyodalmakba keveredjen. Az egész Tisza mente képes magyar közösségi életre. A magyar intézmények működnek, de szinte azonnal szükségeltetik nagyméretű bővítésük. Különösen a szakközépiskolák számát kell növelni. A magyar tannyelvű iskolahálózatot bővíteni kellene minden szinten, és a magyar tannyelvű oktatást úgyszintén minden szinten minőségileg javítani kellene. Más szóval a Tisza menti városokban kevés a középfokú szakiskola és a szakágazatok száma. Temerinből Becsére, Becséből Adára, Adáról Zentára és Zentáról Kanizsára járnak a tanulók iskolába. A közlekedési útvonal iránya dél—észak és észak—dél. Az utazási költségek nemegyszer elviselhetetlenek, tarthatatlanok a családok számára.

A Tisza menti magyar vállalkozók és munkavállalók gazdasági fellendülésért fohászkodnak. A számos kisiparos és kisvállalkozó most is fantáziát lát a jövőben.

A Tisza menti magyarság körében 1980 és 1990 között örömdetesesen szaporodott a háromgyermekes családok száma. Ezt irigyelte meg a szerb állam, és ezért hajtott végre erőszakos mozgósítást a magyar

fiataloknál, ezért küldte őket ágyútölteléknek a vukovári frontra.

A depopuláció megszűnhet és ismét lehet sok háromgyermekes család. Ehhez Kelet-Bácskában kedvez a közhangulat és az életcélok.

1918 és 2001 között minden államilag jól fizetett munkahelyre a szerbek ültek be. Ez megkérdőjelezhetetlen igazság.

Minden jövedelmező üzleti kapcsolatra rátették a kezüket. Minden jövedelmező vagyont államilag kisajátítottak a maguk számára. Ezek azonban már viszonylagos igazságok, amelyeknek csak akkor és addig van jelentőségük, és csak akkor érvényesülnek, amíg állandó munkával és szorgalommal párosulnak. A vajdasági magyar földműves veleszületett szorgalmát, a gyári munkás szakértelmét és munkabírását az elmúlt évtizedek sem tudták elvenni, kisajátítani, tönkretenni.

Ha valóban gyökeres változások köszöntenek majd be a kisebbségvédelmi politikába és ez gazdasági fellendüléssel párosul, ha a magyar nemzet részeként éli meg önmagát — a Vajdaságban maradt magyarság ismét felépülhet mostani bajaiból és gyengeségeiből.

MIRNICS Károly
A szerző szociológus, publicista